



## Krótkie wprowadzenie do badań lisztowskich

Franz Liszt już za życia stał się bohaterem licznych artykułów i książek. Od lat 40. XIX wieku systematycznie zwiększała się liczba poświęconych kompozytorowi publikacji. Ich charakter oraz styl wypowiedzi zmieniały się – od anegdot i wspomnień, po naukowe analizy. W XIX stuleciu dominowały opowieści i swobodne interpretacje dotyczące wydarzeń z życia tego artysty. Początkowe zainteresowanie jego osobą i twórczością przypadło na okres największych triumfów pianistycznych, stąd często ubarwiano opowieści, czyniąc z niego wirtuoza o nadludzkich możliwościach<sup>1</sup>. Wymownie podsumował to François-Joseph Fétis, pisząc, że „w Niemczech i we Francji wydano wiele not i fantazji na temat Liszta”<sup>2</sup>.

Jednym z pierwszych szkiców biograficznych był tekst Josepha d’Ortigue, opublikowany w „Gazette Musicale” w 1835 roku<sup>3</sup>. Autor oparł

---

<sup>1</sup> W owym czasie kompozytor sam bardzo dbał o publikację na swój temat, chętnie współpracował z autorami oraz niekiedy dotował druk. Warto wspomnieć o dość kuriozalnym przypadku, jakim jest biografia w języku francuskim z 1843 roku, sygnowana przez Jacques’a Duvergera (pseudonim Marie d’Agoult), której druk w 300 egzemplarzach opłacił sam Liszt. Jest to jeden z przykładów na to, jak wirtuoz kreował swój wizerunek. Tekst francuski został zredagowany przez Marię d’Agoult, przejrany przez artystę, za podstawę zaś posłużyły prace przyjaciół Liszta: Ludwiga Rellstaba i Franza von Schobera. Więcej informacji na ten temat w: *Correspondance. Marie d’Agoult-Franz Liszt*, red. S. Gut, J. Bellas, Paris 2001, s. 902–903, 917, 942–944, 954, 956, 963, 969, 979, 997, 1002, 1007 i 1012.

<sup>2</sup> F.-J. Fétis, hasło: *Liszt*, w: *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique, culture et civilisation*, red. F.-J. Fétis, Paris 1878, s. 324: *Beaucoup de notices et de fantasies sur Liszt ont paru en Allemagne et en France* (wszystkie cytaty, jeśli nie zaznaczono inaczej, podaję we własnym tłumaczeniu – M.G.).

<sup>3</sup> J. d’Ortigue, *Franz Liszt*, „Gazette Musicale” 1835, nr 24, s. 197–204. Liszt bardzo cenił ten tekst, w 1839 roku planował wydać go w formie książki, w wersji uzupełnionej oraz w tłumaczeniu

rozważania na własnych obserwacjach oraz informacjach pochodzących od matki kompozytora i hrabiny Marii d'Agoult. Spośród niemieckich „not i fantazji” warte przywołania są dwie prace. Pierwsza z nich – *Franz Liszt. Beurtheilungen-Berichte-Lebensskizze* Ludwiga Rellstaba – przedstawia berliński epizod z życia pianisty (od grudnia 1841 do marca 1842)<sup>4</sup>. Jak piszą Serge Gut i Jacqueline Bellas, jeszcze dziś może być ona wskazywana jako „wzór obiektywności i uczciwości w ocenie wielkiego muzyka romantycznego”<sup>5</sup>. Drugą rozprawą, o której warto wspomnieć, jest *Franz Liszt. Sein Leben und Wirken aus nächster Beschauung* Gustava Schellinga. Jest to jedna z pierwszych prób syntetycznego ukazania sylwetki artysty i jego dzieła<sup>6</sup>. Interesujące są również uwagi poczynione przez Fétisa w *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique, culture et civilisation*, zwłaszcza w jej drugim wydaniu z 1878 roku. Autor podkreśla tam niezwykle rozwój intelektualny kompozytora, jego szerokie zainteresowania pozamuzyczne oraz próby przekraczania granic między różnymi dziedzinami sztuki.

Na przełomie XIX i XX wieku wydane zostały również liczne wspomnienia uczniów Liszta. Dominował w nich obraz artysty jako pedagoga i wirtuoza, czego przykładem może być *Die grossen Pianoforte-virtuosen unserer Zeit* Wilhelma von Lenza<sup>7</sup>. O swoim mistrzu pisali również między innymi: August Göllerich, Emil von Sauer, August Stradal, Amy Fay czy Marie Jaël<sup>8</sup>. Wśród tych publikacji pojawiły się pierwsze kompleksowe ujęcia twórczości kompozytora oraz uwagi na temat jego poglądów estetycznych, co widać wyraźnie w notatkach Augusta Göllericha, dotyczących lekcji fortepianu, które odbywały się w Weimarze w latach 1884–1886<sup>9</sup>.

W 1880 roku Lina Ramann wydała pierwszą część autoryzowanej biografii kompozytora, *Franz Liszt als Künstler und Mensch*, spisanej na pod-

---

na język niemiecki i angielski. Por. list z 18 listopada 1839 roku, w: *Correspondance. Marie d'Agoult-Franz Liszt*, s. 418.

<sup>4</sup> L. Rellstab, *Franz Liszt. Beurtheilungen-Berichte-Lebensskizze*, Berlin 1842.

<sup>5</sup> *Correspondance. Marie d'Agoult-Franz Liszt*, s. 1286: *un modèle d'objectivité et de justesse dans son appréciation sur le grand musicien romantique*.

<sup>6</sup> G. Schilling, *Franz Liszt. Sein Leben und Wirken aus nächster Beschauung*, Stuttgart 1844.

<sup>7</sup> W. von Lenz, *Les grands virtuoses du piano: Liszt, Chopin, Tausig, Henselt. Souvenirs personnels*, tłum. J.-J. Eigeldinger, Paris 1995 (wyd. I: 1872).

<sup>8</sup> Więcej na temat innych uczniów Liszta por. B. Ott, *Les élèves de Liszt et leur rayonnement en Europe et en Amérique*, w: Idem, *Liszt et la pédagogie du piano. Essai sur l'art du Clavier selon Liszt*, Issy-les-Moulineaux 1987.

<sup>9</sup> *The Piano Master Classes of Franz Liszt: 1884–1886. Diary Notes of August Göllerich*, red. W. Jerger, tłum. R.L. Zimdars, Bloomington 1996. Wspomnienia innego ucznia Liszta, Waltera Bache'a, oraz uwagi na temat interpretacji Sonaty *Après une lecture du Dante* przynosi artykuł E.M. Grew, *Liszt's Dante Sonata*, zamieszczony w „Chesterian” 1940, nr 21, s. 33–40.

stawie badań autorki oraz kwestionariusza przesłanego muzykowi<sup>10</sup>. W niniejszej pracy nie odwołuję się do tej publikacji, gdyż zawiera ona liczne błędy i nieścisłości<sup>11</sup>.

W XX stuleciu badania lisztowskie nasiliły się, jednocześnie znacząco podniósł się ich poziom naukowy, co wiązało się bez wątpienia z rozwojem muzykologii jako nauki i właściwych jej metod badawczych. W 1905 roku Michel Dimitri Calvocoressi wydał w Paryżu jedną z pierwszych prac krytycznych, *Franz Liszt. Biographie critique*<sup>12</sup>. Kolejna biografia kompozytora, poparta badaniami nad jego pracami publicystycznymi, została napisana przez Jeana Chantavoine'a<sup>13</sup>. Pojawiły się również teksty, których autorzy analizowali relacje Liszta ze znanymi postaciami XIX wieku (np. z Marie d'Agoult<sup>14</sup>) oraz kolejne życiorysy autorstwa takich badaczy, jak Ernst Newman, Peter Raabe, Guy de Pourtalès czy Emil Haraszti<sup>15</sup>. Ten ostatni przez wiele lat opracowywał rozsiane po europejskich archiwach dokumenty dotyczące artysty, dzięki czemu zweryfikował znaczną liczbę informacji na temat jego życia, wyznaczając przy tym nowe standardy pracy nad dorobkiem twórczym węgierskiego kompozytora. Publikacje Haraszkiego, a zwłaszcza artykuł *Liszt à Paris: quelques documents inédits* z „Revue de Musicologie”<sup>16</sup>, okazały się punktem zwrotnym w badaniach nad dziełem kompozytora.

Obecnie literatura lisztowska jest tak obszerna, iż sama stała się przedmiotem badań. W RILM-ie można odnaleźć ponad 4600 pozycji dotyczących Liszta<sup>17</sup>. Ten ogrom podkreślają również artykuły Michaela Saffle'a, który przedstawił i skomentował prace powstałe w latach 1936–1986<sup>18</sup>,

<sup>10</sup> L. Ramann, *Franz Liszt als Künstler und Mensch*, Leipzig 1880.

<sup>11</sup> Owe usterki zostały później zweryfikowane, poprawione i uzupełnione przez kolejnych uczonych, m.in. Emila Haraszkiego, Serge'a Guta czy Márię Eckhardt. Por. E. Haraszti, *Franz Liszt*, Paris 1967; S. Gut, *Liszt*, Paris–Lausanne 1989; M. Eckhardt, E. Liepsch, *Franz Liszts Weimarer Bibliothek*, Laaber 1999.

<sup>12</sup> M.D. Calvocoressi, *Franz Liszt. Biographie critique*, Paris 1905.

<sup>13</sup> J. Chantavoine, *Liszt*, Paris 1950 (wyd. I: 1910).

<sup>14</sup> R. Bory, *Une retraite romantique en Suisse. Liszt et la comtesse d'Agoult*, Lausanne 1930. W aneksie tej publikacji znajdują się fragmenty korespondencji pary Liszt-d'Agoult z Adolphelem Pictetem.

<sup>15</sup> E. Newman, *The Man Liszt. A Study of the Tragi-comedy of a Soul divided against itself*, London 1934; P. Raabe, *Franz Liszt. Leben und Schaffen*, Stuttgart 1931; G. de Pourtalès, *La vie de Liszt*, Paris 1926; E. Haraszti, *Franz Liszt*, Paris 1967.

<sup>16</sup> E. Haraszti, *Liszt à Paris: quelques documents inédits*, „Revue de Musicologie” 1936, nr 165, s. 241–258.

<sup>17</sup> Stan z 20 września 2013 roku; RIML – Répertoire International de Littérature Musicale.

<sup>18</sup> M. Saffle, *Liszt Research since 1936. A Bibliographic Survey*, „Acta Musicologica” 1986, nr 58, s. 231–281; Idem, *The »Liszt-Year« 1986 and Recent Liszt Research*, „Acta Musicologica” 1987, nr 59, s. 271–299.

a także Serge'a Guta, który skupił się na tekstach napisanych w latach 80. XX wieku – w czasie, kiedy to, ze względu na setną rocznicę śmierci kompozytora, nastąpiła intensyfikacja badań nad jego życiem i twórczością<sup>19</sup>. Artykuły obu uczonych, w których prace poświęcone dziełu kompozytora grupowane są według kryterium gatunkowego (od biografii po studia poświęcone pojedynczym utworom lub zagadnieniom, co znacznie ułatwia poszukiwania), stanowią doskonale przewodniki po literaturze dotyczącej tego tematu. Zwieńczeniem owych prac jest książka Michaela Saffle'a *Franz Liszt. A Guide to Research*<sup>20</sup>, w której omówiono ponad 1600 książek i artykułów, zaznaczając jednocześnie, iż nie jest to wykaz kompletny.

Jedną z najważniejszych monografii dotyczących Franza Liszta jest praca autorstwa Serge'a Guta, do walorów której można zaliczyć syntetyczne ujęcie różnorodnych zagadnień – biograficznych, technicznych i estetycznych – a także liczne analizy dzieł kompozytora. Autor omawia również poglądy estetyczne Liszta oraz kreśli kontekst historyczny epoki. Najważniejsze zdarzenia z życia twórcy komentowane są „z akcentem na ich wymiar psychologiczny oraz ich wpływ na jego aktywność twórczą”<sup>21</sup>. Publikacja jest owocem wieloletnich badań francuskiego muzykologa, rozpoczętych jeszcze w latach 70. XX wieku. Uzupełnienie tej pracy stanowią liczne artykuły, w których badacz rozwija jej wybrane wątki.

W 1975 roku Serge Gut wydał pracę na temat języka muzycznego Liszta, w której szczegółowo omówił każdy aspekt jego techniki kompozytorskiej. Rozpoczął od używanych przezeń skal: modalnych, pentatoniki, cygańskich, dur-moll oraz akustycznej, a następnie przestudiował najbardziej charakterystyczne wyznaczniki melodyki (interwalikę, chromatykę, zmienność skalową). Analizie poddał również stosowane przez kompozytora różne typy interwałów i akordów, np. „puste” kwinty, kwarty zwiększone, tercje harmoniczne, akordy nonowe, undecymowe i alterowane, a także zjawisko nakładania akordów. Rozważania te zamyka opis takich parametrów, jak rytmika i pedalizacja oraz znaczenie muzyki ludowej i popularnej różnych narodów lub grup etnicznych w twórczości Liszta (muzyka rosyjska, niemiecka, cygańska, węgierska, francuska). Podsumowując swoje dociekania, autor uznaje Liszta za jednego z najwybitniejszych harmonistów XIX wieku<sup>22</sup>.

<sup>19</sup> S. Gut, *La recherche lisztienne depuis 1982 (I)*, „Revue de Musicologie” 1988, nr 1, s. 81–96; Idem, *La recherche lisztienne depuis 1982 (II)*, „Revue de Musicologie” 1989, nr 1, s. 76–100.

<sup>20</sup> M. Saffle, *Franz Liszt. A Guide to Research*, New York 2009.

<sup>21</sup> S. Gut, *Liszt, s. 7: en mettant l'accent sur leur dimension psychologique et leur répercussion sur l'activité créatrice*.

<sup>22</sup> Por. Idem, *Franz Liszt. Les éléments du langage musical*, Bourg-la-Reine 2008 (wyd. I: 1975), s. 381.

Jako drugą istotną monografię należy wymienić książkę Alana Walkera<sup>23</sup>. Jednakże jej część biograficzna zawiera liczne nieścisłości, o których pisze między innymi Serge Gut. Francuski badacz wskazuje na przykład na brak jakichkolwiek odniesień źródłowych dotyczących wizyty młodego Liszta i jego ojca w klasztorze franciszkanów, a także zarzuca Walkerowi umieszczenie powyższej informacji jedynie w celu poparcia swojej tezy, iż właśnie to wydarzenie wpłynęło na decyzję Liszta o wstąpieniu do tego zakonu<sup>24</sup>. Szerszą krytykę pracy Walkera przynosi recenzja Allana Keilera z „The Musical Quarterly”, *Liszt Research and Walker's Liszt*<sup>25</sup>. Już sam tytuł sugeruje rozdźwięk między stanem badań nad muzyką Liszta a wizją Walkera. Podstawowymi zarzutami są tu: nierzetelność, częste podawanie niesprawdzonych informacji i naginanie ich do stawianych tez oraz nieuwzględnianie aktualnej wiedzy na temat życia i twórczości kompozytora. Niemniej liczne analizy i komentarze na temat jego muzyki zawierają bardzo cenne refleksje.

\* \* \*

Kolejnym obszarem badań lisztowskich jest jego ogromna korespondencja. Jak podaje Pauline Pocknell, opierając się na ustaleniach Charles'a Suttoniego, istnieje około 6500 listów kompozytora skierowanych do ponad 1000 adresatów. Można je znaleźć w 700 książkach i artykułach, które zostały opublikowane przez ponad 400 wydawców<sup>26</sup>. Zebranie i edycja całości spuścizny epistolarnej Liszta wymagałyby zaangażowania niemałej liczby badaczy i wieloletniej pracy, ponieważ manuskrypty są rozproszone po całym świecie. Ponadto niektóre z nich znajdują się w prywatnych kolekcjach. Jak na razie nie ma więc żadnego całościowego, współczesnego opracowania tej korespondencji. Istnieje natomiast kilka wydań fragmentarycznych.

Pod koniec XIX wieku część korespondencji Liszta opublikowała Marie Lipsius (La Mara)<sup>27</sup>, która osiem tomów listów kompozytora ułożyła

<sup>23</sup> A. Walker, *Franz Liszt. The Virtuoso Years 1811–1847*, New York 1983; Idem, *Franz Liszt. The Weimar Years 1848–1861*, New York 1989.

<sup>24</sup> Por. S. Gut, *Liszt*, s. 20. Jednakże redaktorzy antologii listów kompozytora wskazują, iż kilkuletni Liszt odwiedził z ojcem klasztor Franciszkanów w miejscowości Malacka, w którym to Adam Liszt był w nowicjacie. Por. *Liszt. Correspondance. Lettres choisies*, red. P.-A. Huré, C. Knepper, Paris 1987, s. 21.

<sup>25</sup> Por. A. Keiler, *Liszt Research and Walker's »Liszt«*, „The Musical Quarterly” 1984, nr 3, s. 374–403.

<sup>26</sup> P. Pocknell, *The State of Liszt's Published Correspondence*, „Journal of American Liszt Society” 1996, nr 39, s. VII. Por. też: Ch. Suttoni, *Liszt's Writings and Correspondence*, w: *The Liszt Companion*, red. B. Arnold, London 2002, s. 29–39.

<sup>27</sup> M. Lipsius (La Mara), *Franz Liszts Briefe*, Leipzig 1893–1905.

w porządku chronologicznym. Mankamentem tego zbioru jest to, że nie zamieszczono w nim odpowiedzi adresatów i w niektórych przypadkach dokonano dość swobodnych tłumaczeń z języka francuskiego na niemiecki, choć to właśnie francuski był głównym językiem kompozytora i ówczesnych europejskich elit intelektualnych i artystycznych<sup>28</sup>. Ponadto La Mara ukryła tożsamość niektórych adresatek, zniekształcając w ten sposób fakty<sup>29</sup>.

Obecnie dysponujemy trzema (niestety cząstkowymi) współczesnymi edycjami francuskojęzycznymi o charakterze źródłowo-krytycznym. Pierwsza z nich zawiera korespondencję Liszta i hrabiny d'Agoult, zebraną i skomentowaną przez Serge'a Guta i Jacqueline Bellas<sup>30</sup>. Wydanie to poprzedzone jest obszernymi wyjaśnieniami dotyczącymi zachowanych źródeł. Redaktorzy zdecydowali się ułożyć listy chronologicznie, dzieląc materiał na poszczególne lata lub większe przedziały czasowe, a każdy okres rozpoczyna się krótkim opisem wydarzeń z życia słynnej pary. Wielkim atutem tego wydania są bardzo szczegółowe objaśnienia i przypisy do tekstów źródełowych.

*Lettres choisies* z 1987 roku, opracowane przez Pierre-Antoine'a Huré i Claude'a Kneppera, pokazują, z jak dużą liczbą osób ze świata sztuki kompozytor utrzymywał kontakt, a także pozwalają zapoznać się z jego poglądami estetycznymi. Edycja ta jest fragmentem niezrealizowanego projektu opracowania i wydania w języku francuskim całości spuścizny epistolarnej kompozytora. Natomiast listy do Marii Wittgensteinówny (wydane przez Pauline Pocknell, Malou Haine'a i Nicolasa Dufetela<sup>31</sup>), prezentują idee filozoficzne, wyobrażenia o sztuce oraz stanowią swego rodzaju kronikę życia intelektualnego artysty.

<sup>28</sup> Por. L. Guichard, *Liszt et la littérature française*, „Revue de Musicologie” 1970, nr 1, s. 7. Nawet mieszkając w Weimarze, kompozytor pisał do księżnej Sayn-Wittgenstein i jej córki po francusku, a także kilkakrotnie podkreślał, iż język ten jest dla niego bardziej naturalny niż jakikolwiek inny.

<sup>29</sup> Więcej na ten temat por. E. Haraszti, *Franz Liszt*, s. 170; A. Walker, *Franz Liszt. The Weimar Years 1848–1861*, s. 210–211 oraz S. Winklhofer, *Editorial Censorship in Liszt's Letters to Agnes Street Klindworth*, „Journal of American Liszt Society” 1981, nr 9, s. 42–49. Winklhofer zanalizowała bardzo szczegółowo oryginały listów oraz ich tłumaczenia zrobione przez La Marę. Wyniki są drugoczące dla edycji Lipsius. Charles Suttoni tłumaczy ukrycie tożsamości niektórych adresatek oraz pominięcie pewnych fragmentów z listów tym, że ujawnienie ich niedługo po śmierci kompozytora mogłoby zranić wiele osób. Por. Ch. Suttoni, *Liszt's Writings and Correspondence*, s. 34. Należy jednak podkreślić, iż La Mara ukryła tożsamość Agnès Street Klindworth, ponieważ był to warunek pod jakim adresatka tych listów zgodziła się je upublicznić. Por. *Liszt. Correspondance. Lettres choisies*, s. 290.

<sup>30</sup> *Correspondance. Marie d'Agoult-Franz Liszt*, red. S. Gut, J. Bellas, Paris 2001.

<sup>31</sup> *Liszt. Correspondance. Lettres choisies*, red. P.-A. Huré, C. Knepper, Paris 1987; *Lettres de Franz Liszt à la princesse Marie de Hohenlohe-Schillingsfürst née Sayn-Wittgenstein*, red. P. Pocknell, M. Haine, N. Dufetel, Belge 2010.

Podobne zagadnienia poruszone zostają w korespondencji między Lisztem a jego najstarszą córką, Blandyną (teksty przygotowane przez Daniela Olliviera, wydane w 1936 roku)<sup>32</sup>. Mimo iż jest to publikacja przedwojenna, nieposiadająca charakteru krytyczno-źródłowego, jej niezwykła wartość zawiera się w informacjach na temat poglądów pedagogicznych kompozytora oraz jego wizji wychowania w pełni wartościowego człowieka. Oprócz tego ukazują one próby pokierowania edukacją dzieci przez Liszta oraz pogłębiania ich wiedzy z zakresu historii, geografii, języków obcych i literatury.

Analiza korespondencji Liszta pozwala lepiej zrozumieć jego muzykę, a czasem spojrzeć na nią z nowej perspektywy. Przekonuje o tym artykuł Serge'a Guta *Nouvelle approche des premières œuvres de Franz Liszt d'après la correspondance Liszt-d'Agoult*<sup>33</sup>, zaś Jacqueline Bellas w szkicu *François Liszt et le »département des livres«*, przedstawia paryskie zbiory bibliofilskie młodego Liszta i jego upodobanie do posiadania książek<sup>34</sup>. Autorka pisze również o sposobie i tempie, w jakim kompozytor czytał oraz sugeruje zbieżności pomiędzy jednym z rozdziałów *Notre Dame de Paris* Victora Hugo a tekstem Liszta *Des publications à bon marché*. Innym artykułem, który warto przy tej okazji przywołać, jest *Liszt as Reader, Intellectual and Musician* Bena Arnolda, ukazujący między innymi: zainteresowania literackie kompozytora oraz jego sposób rozumienia czytanych dzieł<sup>35</sup>. Rossana Dalmonte w artykule zatytułowanym *Liszts Auseinandersetzung mit der »Divina commedia« und die zeitgenössische Dante-Rezeption* przedstawia sposób, w jaki ewoluowała refleksja Liszta nad *Boską Komedią*<sup>36</sup>. Autorka pokazuje kolejne etapy fascynacji arcydziełem, pierwszy kontakt z poematem, próbę napisania opery według *Piekła*<sup>37</sup> oraz *Dante-Symphonie* jako zwieńczenie wysiłków przeniesienia idei zawartych w dziele literackim do muzyki.

\* \* \*

<sup>32</sup> *Correspondance de Liszt et de Madame Emile Ollivier*, red. D. Ollivier, Paris 1936.

<sup>33</sup> S. Gut, *Nouvelle approche des premières œuvres de Franz Liszt d'après la correspondance Liszt-d'Agoult*, „*Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*” 1986, nr 4, s. 237–248.

<sup>34</sup> J. Bellas, *François Liszt et »département des livres«*, „*Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*” 1986, nr 1, s. 89–97.

<sup>35</sup> Por. B. Arnold, *Liszt as Reader, Intellectual, and Musician*, w: *Liszt and his world. Proceedings on the International Liszt Conference held at Virginia Polytechnic Institute and State University 20–23 May 1993*, red. M. Saffle, Stuyvesant–New York 1998, s. 37–60.

<sup>36</sup> R. Dalmonte, *Liszts Auseinandersetzung mit der »Divina commedia« und die zeitgenössische Dante-Rezeption*, w: *Liszt und Europa*, red. D. Altenburg, H. Oelers, Laaber 2008, s. 159–168. Por. też: A. Pirro, *Franz Liszt et la »Divine Comédie«*, w: *Dante. Mélange de critique et d'érudition françaises publiés à l'occasion du VI<sup>e</sup> Centenaire de la morte du Poète*, Paris 1921, s. 165–269.

<sup>37</sup> Więcej informacji na ten temat można znaleźć w artykule B. de Miramona Fitz-Jamesa, *Liszt et la Divine Comédie*, „*Revue de Musicologie*” 1938, nr 66/67, s. 81–93.

Publicystyka kompozytora stanowi równie ważny, jak korespondencja, teren zainteresowań badawczych. Pisma estetyczne Liszta (dostępne w oryginalnej wersji językowej oraz w tłumaczeniu na język niemiecki) zostały zebrane i szczegółowo opracowane przez Detlefa Altenburga. Poszczególne tomy zredagowano we współpracy z wybitnymi znawcami twórczości tego artysty, na przykład część pierwsza, zawierająca wczesne pisma kompozytora, została opatrzona komentarzem Serge'a Guta<sup>38</sup>. Bardzo istotną część publikacji stanowią dodatki zawierające polemiki z tezami Liszta, pierwotnie opublikowane w „Gazette Musicale”. Jednym z rezultatów pracy nad tym wydaniem jest artykuł Altenburga, *Franz Liszt and the Legacy of the Classical Era*, w którym autor omawia między innymi poglądy kompozytora na temat muzyki programowej, zawarte w jego artykule *Berlioz une seine Harold-Symphonie* z 1855 roku<sup>39</sup>.

Dorobek publicystyczny kompozytora stanowi przedmiot badań wielu badaczy, takich jak: Emile Haraszti, Cécile Reynaud, Bruno Moysan, Alexander Main, Paul Merrick, Irena Poniatowska czy Léon Guichard. Emil Haraszti poddał w wątpliwość autentyczność niektórych pism kompozytora<sup>40</sup>, stawiając tezę, że autorkami wszystkich artykułów sygnowanych przez artystę były w rzeczywistości Marie d'Agoult i Karolina von Sayn-Wittgenstein. Z jego opinią polemizował Léon Guichard w artykule *Liszt et la littérature française*<sup>41</sup> oraz Serge Gut w swojej monografii: obaj badacze dowodzą, iż podstawowe idee pochodzą od Liszta, a jedynie ostateczny szlif stylistyczny został im nadany przez inne osoby<sup>42</sup>. Ku tej konkluzji skłania się również Ben Arnold. Podstawowymi argumentami dla tego badacza były wnioski, jakie przyniosła analiza korespondencji Liszta.

Cécile Reynaud w książce *Liszt et le virtuose romantique* ukazuje Liszta-eseistę w szerokim kontekście krytyki muzycznej epoki. Autorka omawia pisma kompozytora na temat wirtuozostwa w muzyce, zwracając uwagę na wszechstronność Węgra. Konfrontuje Liszta-wirtuoza oraz Liszta-czytelnika i Liszta-pisarza, analizuje także efekty połączenia tych różnorodnych typów aktywności. Bardzo ważnym fragmentem dla niniejszej książki jest część

<sup>38</sup> *Franz Liszt. Sämtliche Schriften*, t. 1 *Frühe Schriften*, red. D. Altenburg, oprac. R. Kleinertz, komentarz S. Gut, Wiesbaden–Leipzig–Paris 2000.

<sup>39</sup> D. Altenburg, *Franz Liszt and the Legacy of the Classical Era*, „19<sup>th</sup>-Century Music” 1994, nr 1, s. 46–63.

<sup>40</sup> E. Haraszti, *Franz Liszt, écrivain et peuseur. Histoire d'une mystification*, „Revue de Musicologie” 1943, nr 2, s. 19–28.

<sup>41</sup> L. Guichard, *Liszt et la littérature française*, „Revue de Musicologie” 1970, nr 1, s. 3–34.

<sup>42</sup> Korespondencja Liszta i Marie d'Agoult zdaje się potwierdzać tę tezę. Liszt wielokrotnie „zamawiał” artykuły u hrabiny, podając jej treść oraz perspektywę, z jakiej powinna ona zostać ukazana.



trzecia, dotycząca idei estetycznych. Przywołano tam poglądy artysty na temat muzyki programowej oraz pokazano ich ewolucję. Według Reynaud, powołującej się na poglądy Liszta, wypowiedź muzyczna jest sposobem komunikacji z otaczającym światem, bezpośrednim przekazem uczuć i myśli: „muzyk myśli, czuje, wypowiada się poprzez muzykę. Jeśli dzieło mówi, to przede wszystkim o nim samym”<sup>43</sup>. Badaczka podkreśla, że Lisztowska idea muzyki programowej jest ściśle powiązana z osobowością twórcy.

Główne wątki polityczne i społeczne w piśmiennictwie kompozytora prześledził Bruno Moysan, analizując pod tym kątem artykuły ukazujące się w paryskiej „Gazette Musicale” w latach 1835–1841<sup>44</sup>. Przy okazji omówił również inne kwestie, takie jak wirtuozostwo pianistyczne, konflikt z Thalbergiem czy aspekty filozoficzno-historyczne w wypowiedziach artysty. To ostatnie zagadnienie stało się dlań przedmiotem odrębnych rozważań, zawartych w tekście *Liszt et Chateaubriand*<sup>45</sup>. Autor pokazuje, jak duże znaczenie dla Liszta miały dzieła tego pisarza, zwłaszcza *René* oraz *Génie du christianisme*, będące zdaniem Moysana źródłem inspiracji dla *Vallée d’Obermann*, *Bénédiction de Dieu dans la solitude* czy też *Au bord d’une source*.

Silne zaangażowanie młodego kompozytora w sprawy społeczne oraz jego fascynacja dziełami Lamennaisa stanowią przedmiot rozważań Alexandra Maina w artykule *Liszt’s »Lyon«. Music and the Social Conscience*<sup>46</sup>. Według badacza zainteresowanie Liszta pismami francuskiego filozofa oraz przyjaźń z nim znacznie wpłynęły na wrażliwość społeczną muzyka. Dzięki temu, przejęty powstaniami tkaczy w Lyonie (1831, 1834) oraz ich procesem sądowym z 1835 roku, Liszt napisał utwór fortepianowy *Lyon*<sup>47</sup>. Religijne i rewolucyjne wątki w muzyce węgierskiego kompozytora omawia również Paul Merrick w *Revolution and Religion in the Music of Liszt*<sup>48</sup>: w części pierwszej analizuje polityczne poglądy Liszta z lat trzydziestych, osobny rozdział poświęca *Paroles d’un croyant* Lamennaisa, który to utwór, według tego badacza, wpłynął na powstanie między innymi *Harmonies poétiques et religieuses*.

<sup>43</sup> C. Reynaud, *Liszt et le virtuose romantique*, Paris 2006, s. 315: *Le musicien pense, sent, parle en musique: si l’oeuvre parle, c’est avant toute chose, de lui-même.*

<sup>44</sup> B. Moysan, *Liszt virtuose parisien dans l’espace public de la presse: l’artiste romantique et ses stratégies de prise de parole*, w: *Liszt virtuose subversif*, Lyon 2009.

<sup>45</sup> Idem, *Liszt et Chateaubriand*, „Ostinato Rigore” 2002, nr 3, s. 31–42.

<sup>46</sup> A. Main, *Liszt’s »Lyon«. Music and the Social Conscience*, „19<sup>th</sup>-Century Music” 1981, nr 3, s. 228–243.

<sup>47</sup> Więcej na ten temat zob. M. Gamrat, *Franz Liszt i jego muzyka fortepianowa w ujęciu Jarosława Iwaszkiewicza oraz Pawła Kubisza*, „Folia Litteraria Polonica” 2012, t. 1(15), s. 163–179.

<sup>48</sup> P. Merrick, *Revolution and Religion in the Music of Liszt*, Cambridge 1989.

Inny aspekt twórczości publicystycznej Liszta porusza Irena Poniatowska w tekście poświęconym jego książce *Chopin*<sup>49</sup>, analizując między innymi jej narrację. Badaczka podkreśla silną metaforyzację wypowiedzi oraz duże znaczenie tego środka stylistycznego w publicystyce kompozytora. Tłumaczy je „literackim sposobem myślenia” XIX-wiecznego artysty oraz dominującą w epoce konwencją, w jakiej wypowiadano się o sztuce. Wiele uwagi poświęca ona również aspektom Lisztowskiej techniki pianistycznej tego okresu. Pośród kilku artykułów na ten temat warto wskazać jeden, w którym badaczka analizuje relacje pomiędzy techniką gry Liszta i Chopina. Poniatowska dowodzi między innymi istnienia pewnych teatralnych gestów w muzyce kompozytora, czego przykład stanowią „recytatywy o charakterze ekspresywnych monologów [...] patetyczne tryle i podkreślanie opóźnień”<sup>50</sup>. Przyczyn posługiwania się przez Liszta tymi środkami upatruje również w owym „literackim sposobie myślenia” oraz dominacji teatru operowego w kulturze muzycznej ówczesnego Paryża.

Przywołany już szkic Léona Guicharda, *Liszt et la littérature française*, jest najobszerniejszą pracą poświęconą związkom kompozytora z literaturą francuską. Artykuł ten zawiera wiele informacji na temat wpływu romantyków francuskich na rozwój intelektualny i artystyczny Liszta. Pokazuje młodość artysty ukształtowaną w Paryżu lat 30. XIX wieku<sup>51</sup> oraz kontakty z czołowymi pisarzami i filozofami epoki, takimi jak: Alphonse de Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, Alfred de Vigny, Charles-Augustin Sainte-Beuve, Hector Berlioz, Alexandre Dumas, Honoré de Balzac, George Sand, Pierre-Simon Ballanche czy Barthélemy Prosper Enfantin. Jak pisze Guichard, w twórczości Liszta można odnaleźć „wpływ i ślady jego admiracji, kontaktów i przyjaźni z młodością”<sup>52</sup>. W zamieszczonym na końcu artykułu dodatku autor wymienia utwory kompozytora zainspirowane literaturą francuską.

\* \* \*

<sup>49</sup> I. Poniatowska, *Metaforyczna analiza twórczości Chopina w książce Liszta*, w: *W kręgu recepcji i rezonansu muzyki. Szkice Chopinowskie*, Warszawa 2008, s. 75–86; F. Liszt, *Chopin*, red. P. Brunel, Paris 2010 (wyd. I: 1852).

<sup>50</sup> I. Poniatowska, *Chopin-Liszt. Uwagi o środkach wirtuozowskich i wzajemnych relacjach obu artystów*, w: *Historia i interpretacja muzyki. Z badań nad muzyką od XVII do XIX wieku*, Kraków 1993, s. 131.

<sup>51</sup> Por. L. Guichard, op. cit., s. 3. Por. też: J.G. Prod’homme, *Liszt et Paris*, „Revue de Musique” 1928 (numer specjalny), s. 105–123.

<sup>52</sup> L. Guichard, op. cit., s. 7: *L’influence ou la trace de ses admirations, de ses relations, de ses amitiés de jeunesse*.